

Муха Б.П. Динамика температуры серой лесной почвы в Южном Ростоцьи

Кратко проанализирована динамика температуры серой лесной среднесуглинистой почвы под мезофитным луговым разнотравьем. На основе данных наблюдений Ростоцкого ландшафтно-геофизического стационара показаны динамика среднегодовой температуры почвы до глубины 320 см на протяжении 1969-2009 гг., среднемесячные градиенты и амплитуды температуры на разных глубинах, скорость прогревания и выхолаживания толщи почвы.

Ключевые слова: температура почвы, глубина, прогревание, выхолаживание, тренд, динамика, амплитуда, градиент, стратификация.

Mukha B.P. Dynamics of temperature of grey forest soil in South Roztochcha

Offer the short analysis of dynamics of temperature of grey forest middling loamy soil (Albeluvisols Umbric) under mesophytic by pratal herbare. On materials of the landscape-geophysical station in Roztochcha it is shown the dynamics of average annual temperature of soil is rotined permanent establishment to the depth 320 cm from 1969 on 2009, average monthly gradients and amplitudes of temperature on different depths, speed of warming up and cooling of layer of soil.

Keywords: A temperature of soil, depth, warming up, cooling, trend, dynamics, amplitude, gradient, stratification.

УДК 502.4

Д-р Юзеф Партика, заст. дир. – Ойцовський національний парк, Польща

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ПАРКІВ У ПОЛЬЩІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА (НА ПРИКЛАДІ ОЙЦОВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ)

Розглянуто правові засади функціонування польських національних парків у світлі досвіду функціонування Ойцовського національного парку (Малопольське воєводство). Проаналізовано проблеми, які виникають у забезпеченні дотримання законодавчих вимог в умовах антропопресії в Ойцовському національному парку та його буферній зоні.

Ключові слова: охорона природи, законодавство, національний парк, туристичний рух, інвестиційний тиск.

Актуальність дослідження. Польські національні парки функціонують згідно із Законом про охорону природи від 1991 р., який кілька разів змінювали і доповнювали протягом останніх 20 років. Цей закон визначає різні форми охорони природи у Польщі, до яких належать: національні парки, резервати природи, ландшафтні парки, території заповідних ландшафтів та території NATURA 2000. Окрім зазначених форм територіальної охорони, існує також видова охорона рослин, тварин і грибів та індивідуальна охорона, до якої належать пам'ятки природи, документаційні місця, екологічні ужитки і природничо-краєзнавчі комплекси.

Найвищою формою охорони природи у Польщі є національний парк. Це територія, яка має особливу наукову, природничу, суспільну, культурну і виховну цінність, площею не менше ніж 1000 га, на якій забезпечують охорону цілісності природи й типових рис ландшафту. Головно національні парки

є відносно великими за площею (наприклад, у Польщі – понад 1000 га); охоплюють одну чи більше екосистем, мало чи зовсім не змінених поселеннями і різними видами людської діяльності; на їхніх теренах рельєф, вода, флора і фауна вирізняються красою, багатством і неповторністю та мають виняткове значення для науки, виховання, навчання, відпочинку й інших цілей, що впливають на умови життя і стан свідомості населення загалом і місцевих громад зокрема.

Закон передбачає збереження цих територій центральними органами влади Польщі, забезпечення правових підстав охорони. Кожен парк має організоване управління, власний персонал, визначені межі й утримується з державного бюджету. Охорона національного парку передбачає лімітування чи обмеження й контролювання господарської та іншої комерційної діяльності, згідно з положенням про те, що завдання охорони природи на території національного парку домінують над всіма іншими; а також здійснення різних консерваційних і охоронних заходів, зазначених у довготерміновому плані охорони. Крім того, кожен національний парк доступний для відвідування (за певних умов).

Дослідження останніх публікацій. У першому варіанті Закону про охорону природи з 1991 р. було зазначено, що будь-яка діяльність на території національного парку підпорядковується охороні природи і домінує над всіма іншими видами діяльності. Насправді це визначення було дуже загальним, але давало значні переваги у суперечках з потенційними інвесторами чи місцевою владою, особливо у сфері забудови чи інших тривалих інвестицій.

У новій версії Закону від 16 квітня 2004 р. додано дуже небезпечний запис про те, що створення національного парку, зміна його меж чи ліквідація здійснюється за розпорядженням Ради Міністрів, яке визначає його назву, площу, межі, зони і нерухоме майно Державної скарбниці, яке не переходить у тривале підпорядкування національного парку. Ліквідація чи зменшення площі національного парку настає виключно у випадку безповоротної втрати природної і культурної цінності його території. Тут вперше з'явився термін "ліквідація національного парку".

Мета дослідження – оцінити можливості правового забезпечення функціонування Ойцовського національного парку в умовах активної антропопресії. Основними завданнями нашого дослідження є:

- аналіз законодавчих вимог щодо функціонування польських національних парків;
- вивчення проблем, які виникають у забезпеченні законодавчих вимог, в умовах значної антропопресії (на прикладі території Ойцовського парку та його буферної зони).

Ойцовський національний парк (ОНП) площею 2146 га, створений у 1956 р., займає долини Прондніка і Сонсповки та фрагменти Юрайської височини. Він є найменшим національним парком у Польщі і одночасно парком з найбільше розчленованою територією і дуже довгими межами (близько 55 км). Довкола ОНП розташована охоронна зона площею 6777 га. Її межами є головні автомобільні дороги на заході і сході та локальні – на півночі і пів-

дні. На території парку розташоване село Ойцув, до його складу входять також частини забудов кількох сусідніх сіл. Загалом на паркових землях постійно проживає близько 500 осіб. Приблизно 30 % площі ОНП перебуває у власності приватних осіб та інших користувачів.

Через терени парку проходить кілька транзитних доріг загальною довжиною близько 25 км. Забудова і технічна інфраструктура оточили парк і позбавили прилеглі до нього землі значної частини природних цінностей, необхідних для майбутнього розвитку парку. Значна заселеність та інтенсивне використання довколишніх земель опосередковано впливають на територію парку.

Парк, розташований у приміській зоні найбільшої у Польщі Шльонсько-Краківської агломерації, є атракційною місцевістю для туризму з масовою відвідуваністю, особливо після Другої світової війни. Такі умови створюють низку конфліктних ситуацій, до яких серед іншого належать:

- масовий туризм і пов'язаний з ним посилений автомобільний рух;
- інвестиційний тиск та здійснення забудови у безпосередній близькості до ОНП;
- ізоляція теренів ОНП і формування його "острівного" характеру.

Туристичний рух, який сформувався протягом повоєнних років і триває досі, породжує конфліктні ситуації. Головно, це стосується автомобільного руху, надмірного скупчення відвідувачів у певні дні року і наявність широкого спектра туристичних занять.

У вихідні дні узбіччя доріг зайняті автомобілями. Машини, припарковані на узбіччях дороги на дні долини від Ойцовського замку до Піскової Скали, деколи утворюють кілометрові ланцюги, девастуючи прилеглі території. Окрім галасу, який спричиняють туристи, треба зазначити про засміченість території, витоптування існуючих стежок і значне їх розширення. Це явище особливо виразно простежується на крутих і зволжених фрагментах туристичних шляхів.

Туристичний рух призводить також до певних змін у ландшафті долини Прондніка. Місцеві конфлікти виникають на тлі нових будівельних інвестицій, створення малих архітектурних форм, таких як кіоски, магазинчики, навісів у формі кольорових парасоль, гастрономічних об'єктів, додаткових ліній електропередач і телекомунікацій, реклами тощо. Ці нові конфліктні випадки можна побачити вздовж усієї долини Прондніка на території ОНП.

На підставі чинного Закону не можна запроваджувати обмеження туристичного руху, відтак кожен має право заїхати сюди, користуючись загальнодоступними дорогами. Їх важко перекривати з огляду на комунікаційне значення для мешканців та необхідності доїзду до замку в Пісковій Скалі.

Найбільшою проблемою від антропогенної діяльності є інвестиційний тиск, розростання забудови й інфраструктури у безпосередній близькості до національного парку. Трапляються також випадки нелегальної забудови на території самого парку. Усе це створює загрози для природи парку. Їх джерелом щоразу частіше стає буферна зона ОНП, чи території, які мають захищати парк від загроз. Тимчасом навантаження від забудови, шляхів сполучення

та іншої інфраструктури створює серйозні проблеми для підтримання екологічної рівноваги, забезпечення стабільності природних процесів, а як наслідок, – і природних об'єктів, територій, утворень й окремих природних ресурсів. Підтримання екологічних зв'язків особливо важливе для природних комплексів Ойцовського національного парку, оскільки цей парк, як ніякий інший у Польщі, розташований у регіоні з великою густотою заселення й значним інвестиційним тиском. Загрози, створені у буферній зоні парку, особливо небезпечні, оскільки парк не має від них жодного іншого захисту. Для цього власне й існує буферна зона Ойцовського національного парку.

Там, де інтенсивно розвивається забудова, немає можливості для охорони природи, оскільки природні процеси зазнають змін і природні цінності (особливо живої природи) на такій території підлягають знищенню. Але природні ресурси зберігати дуже важко навіть за розпорошеної забудови, бо вона послаблює і обмежує природні зв'язки, коректує природні процеси; неухильно поступово спричиняє ефект "острова", зменшення видової різноманітності у популяціях, їх ослаблення, а пізніше й вимирання видів рослин і тварин (рис.).

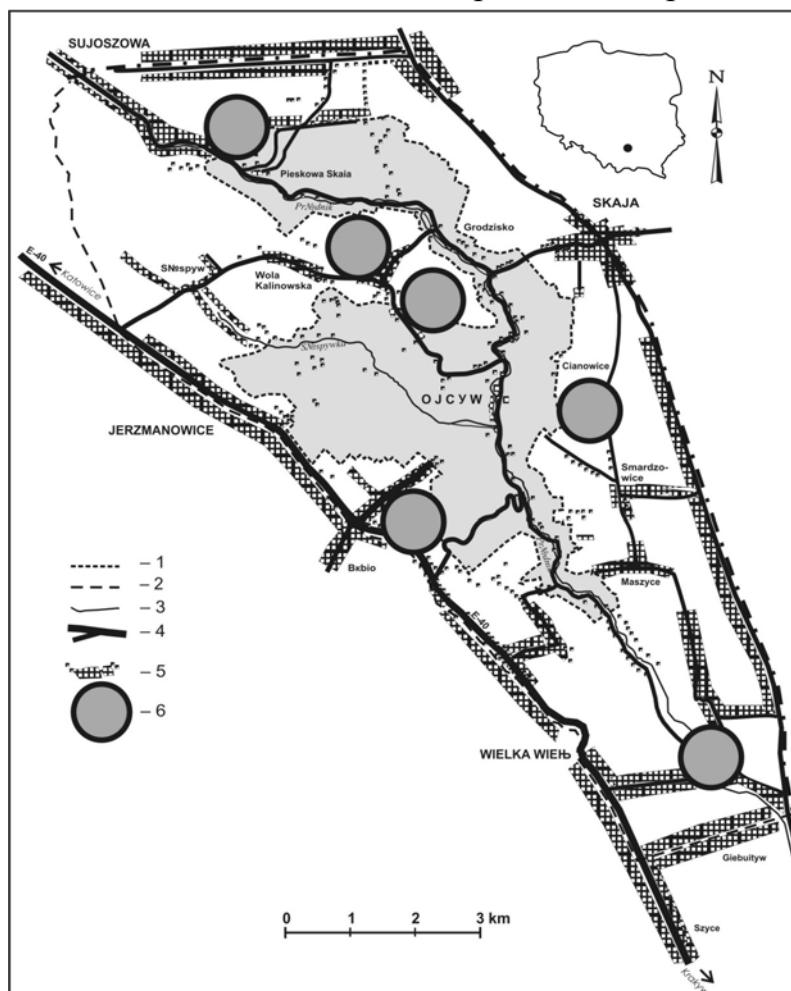

Рис. Навантаження під забудовою в охоронній (буферній) зоні Ойцовського національного парку: 1 – межа ОНП; 2 – межа охоронної (буферної) зони; 3 – потоки; 4 – найважливіші дороги; 5 – існуючі поселення; 6 – місця найсильнішої урбаністичної пресії

Тепер правила політики власне заміняють земельний хаос. Звичайний стан речей – серед іншого й можливість надання дозволів на забудову у міс-

цевостях фактично без зв'язку з реальними умовами – досить швидко може зробити зусилля багатьох поколінь щодо охорони долини Прондніка марними. У міру зростання заможності суспільства потрібно враховувати дегломерацию Кракова. Прогнозують, що у недалекому майбутньому місто залишать близько 10 % його мешканців, або близько 80000 осіб, які переїдуть у приміську зону. Сусідство ОНП надзвичайно сильно приваблює власне тих, хто емігрує з Кракова, своєю ландшафтно-природничою атракційністю. Внаслідок кожен прагне мешкати у красивому місці.

Спроба привабливої забудови йде повільно, але послідовно. У кримінальному кодексі нема положення, яке передбачає, що ви не можете обгородити свою приватну власність парканом чи згромадити на ній будівельний матеріал. Не передбачено там також і покарання за в'їзд, наприклад, автомобільним причепом чи автомобілем на свою землю. Звичайно, на свою приватну власність можна заїхати будь-яким видом транспорту і тримати його там досить довго (без обмежень). З часом такі особливі "транспортні засоби" підлягають певним метаморфозам. Спершу вони стають невеликими котеджами – перероблені автомобільні причепа, для яких будівельний контроль не може застосувати жодних санкцій. Не будучи постійними будівельними об'єктами (не мають ні підмурівку, ні фундаменту), з часом вони швидкими темпами можуть перерости у велику житлову забудову. У цьому полягає певна правова прогалина, яка без особливих перешкод дає змогу будівництво малих, тимчасових архітектурних форм, які слугують лише початком і перехідною фазою для наперед відомої мети – перетворення (у цьому конкретно-му випадку) лучної екосистеми у постійно зростаючу територію забудови. Крім того, агресивні і химерні форми тих "будівель" не узгоджується з будівельними традиціями, а поступове озеленення не може приховати потворність цього випадкового творіння приватних покупців нерухомості. На жаль, купівля приватної землі не відстає від інвестиційних ідей її власників. Треба наголосити, що купівля приватної землі державою на природоохоронній території, особливо в національному парку, є найкращою і найефективнішою формою збереження природних ресурсів від випадкових змін у землекористуванні, найчастіше несумісних з охороною природи.

Іншою проблемою, яка зачіпає терени Ойцовського національного парку, є створення уже згадуваного так званого "острівного ефекту". Він є наслідком малої площі парку, облямованої автомобільними дорогами. Дороги спричиняють забудову потенційних екологічних коридорів, створюючи істотні бар'єри. Ущільнення будівництва вздовж доріг підсилює "острівний ефект" території парку. Власники довколишніх земель найчастіше прагнуть до повної забудови своїх наділів уздовж доріг. Таке розташування зручне для комунікаційного сполучення, комунальних мереж (водопостачання, електроенергія, газ, каналізація), а природна і ландшафтна привабливість і сусідство національного парку підвищують вартість цього місця. Нерідко на приватних наділах можна побачити таблички "для продажу", що свідчить про те, що частина переведених під будівництво площ можуть стати предметом торгів.

Істотною загрозою для Ойцовського національного парку є територіальні конфлікти, які в окремих випадках не піддаються вирішенню. Зі збіль-

шенням доходів та рівня життя мешканців Кракова і міст Сілезії, варто очікувати зростання їхньої зацікавленості приміськими територіями, куди бажають переїхати мешканці сілезько-краківської агломерації. Зростання цього процесу спостерігаємо вже кілька років поспіль. Крім розбудови вже існуючих передмість і ущільнення забудови у безпосередній близькості до Кракова та у межах найближчого доїзду до міста, зацікавлення викликають території, віддалені на 20-30 км від міста, а з досвіду високорозвинених країн відомо, що ця зона буде продовжувати розширюватися.

Хоча ця ситуація відома і варто було її очікувати, може скластися враження, що існуюча правова система слугує лише формам охорони природи, розташованим далеко від цивілізації, які найкраще оберігає саме місце їх розташування. І все ж найбільше охорони потребують власне ті цінні місцевості, які розташовані у конфліктних зонах просторових перетворень. З часом важливість збереження природних умов будуть відчувати й місцевості, які оточують Ойцовський національний парк, бо втрата цих якостей для більшості з них є фактом.

Але, за іронією долі, власне заповідні досі місцевості і території приваблюють поселенців, часто настільки успішно, що за нинішнього слабого правового захисту це завершується швидким і повним їх знищенням. Таким чином, конфлікт "людина – природа" на території Ойцовського національного парку і в його околицях видається багаторічним чи навіть постійним і важко вирішуваним без змін у законодавстві, зокрема щодо врегулювання структури власності.

Література

1. **Granice** ingerencji człowieka na obszarach chronionych. Zasady i modele gospodarowania, red. J. Partyka. Wyd. Ojcowski Park Narodowy, Ojców 2010, ss. 108.
2. **Partyka J., Żółciak J.** 2005. Konflikt człowiek – przyroda na przykładzie Ojcowskiego parku Narodowego, [w:] A. Hibszer, J. Partyka (red.), Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony, wyd. Oddział Katowicki PTG, Ojcowski Park Narodowy. – Sosnowiec – Ojców, 2005. – S. 32-42.
3. **Partyka J., Żółciak J.** 2009. Ochrona dziedzictwa Ojcowskiego Parku Narodowego czy doraźne korzyści? Trudny wybór, [w:] B. Domański, W. Kurek (red.), Gospodarka i przestrzeń, wyd. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ. Kraków 2009. – S. 227-236.
4. **Żółciak J.** 2005. Tzw. Nowa Wieś w Korzkwi i Hamernia w Prądniku Korzkiewskim, [w:] A. Hibszer, J. Partyka (red.), Konflikty człowiek – przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce. Materiały konferencji naukowej. Wyd. Polskie Towarzystwo Geograficzne, Oddział Katowicki, Ojcowski Park Narodowy. Sosnowiec – Ojców. – S. 54-56.
5. **Żółciak J., Chromik-Wolak M., Partyka J., Suchanek R.** 2009. Piękno zgubą krajobrazu. Pytanie o przyszłość Ojcowskiego Parku Narodowego, [w:] A. Madej, W. Tyrański, M. Waszkiewicz (red.), Przestrzeń publiczna w demokratycznym państwie, wyd. Konfederacja na rzecz Przyszłości Krakowa Cracovia Urbs Europea. Kraków. – S. 23-25.

Юзеф Партыка. Правовые аспекты функционирования национальных парков в Польше: теория и практика (на примере Ойцовского национального парка)

Рассмотрены правовые основы функционирования польских национальных парков на примере опыта Ойцовского национального парка (Малопольское воеводство). Проанализированы проблемы, которые возникают в обеспечении выполнения законодательных требований в условиях антропопрессии в Ойцовском национальном парке и его буферной зоне.

Ключевые слова: охрана природы, законодательство, национальный парк, туристическое движение, инвестиционное давление.

Josef Partyka. Legal aspects of national parks in Poland: theory and practice (for example Ojcowski National Park).

This article describes the legislative principles of operation of Polish national parks in the light of experience of Ojcowski National Park (Malopolske voyevodstvo). Analyzing the problems in achieving compliance with legislative requirements under antropopresiyi in the Ojcow National Park and its buffer zone.

Keywords: nature protection, legislation, national park, tourist traffic, investment pressure.

УДК 502.4(47.74)

*Наук. співроб. Г.В. Парчук¹, канд. біол. наук;
дир. Я.С. Бовт²; ст. наук. співроб. Г.В. Стрямець², канд. с.-г. наук;
аспір. Н.С. Стрямець³; ст. наук. співроб. І.М. Горбань⁴, канд. біол. наук;
наук. співроб. Л.Б. Косик², канд. геогр. наук*

**ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ТА ЗОНУВАННЯ
БІОСФЕРНОГО РЕЗЕРВАТУ "РОЗТОЧЧЯ"**

Розглянуто процес створення та зонування біосферного резервату "Розточчя". Обґрунтовано необхідність створення біосферного резервату. Описано стадії процесу створення. Наведено особливості зонування резервату і його складові частини, а також економічний та соціально-культурний потенціал розвитку території.

Ключові слова: біосферний резерват, зонування, функції біосферного резервату, регіон Розточчя.

Концепцію біосферних резерватів було розроблено в 1974 р. робочою групою програми "Людина і біосфера" (МАБ) ЮНЕСКО. Створення Всесвітньої мережі біосферних резерватів (БР) розпочалося в 1976 р., на час проведення міжнародної конференції з біосферних резерватів, організованої ЮНЕСКО в Севільї з 20 по 25 березня 1995 рр., вона охоплювала 324 резервати, розташованих у 82 країнах світу [5]. До цього часу статус біосферних резерватів отримували природоохоронні території, або ділянки, основним завданням яких було збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. На цій конференції прийнято Севільську стратегію, яка дещо змінила концепцію та підходи щодо створення БР – акцент зроблено на гармонізацію відносин між природою та суспільством. Біосферними резерватами є "території наземних і прибережних/морських екосистем, міжнародно визнані в рамках програми ЮНЕСКО "Людина і біосфера" [5]. Пропозиції щодо створення біосферних резерватів надходять від національних урядів, при цьому для залучення у Всесвітню мережу, кожний біосферний резерват має відповідати мінімуму критеріїв та умов. Біосферні резервати мають виконувати три взаємно пов'язані функції [3]:

¹ Начальник відділу перспективного розвитку, наукового забезпечення та зв'язків з громадськістю;

² ПЗ "Розточчя";

³ НЛТУ України, м. Львів;

⁴ Львівський НУ ім. Івана Франка.